

שבת בשבתו

פרשת מטות

תשע"א

כ"א בתמוז 23/7/11
השנה העשרים ושבע

עלון תורני לכבוד שבת קודש

הרב מרדכי גרינברג ראש ישיבת 'כרם ביבנה'

נובעת מאנוכיות, והיא מקור השנאה. וכתב על זה הנצי"ב: "זה היה אהבת הבצע בבית שני ועדין הוא מרקד בינינו". (הרחב-דבר, דברים).

הרב קוק כתב לאדר"ת, חותנו, שהוא חושש ממה שנאמר בספרי האזינו, עה"פ "שמנת עבית כשית", אלו ג' דורות שלפני ימות המשיח. שנאמר "ותמלא ארצו כסף וזהב... ותמלא ארצו סוסים... ותמלא ארצו אלילים..". (ישעיהו, ב).

הנביא מציג ג' שלבים של הדרדרות מוסרית. בראשונה מתמלאת הארץ כסף וזהב. בשלב השני בסוסים, מרכבות, מכוניות ושאר מוצרי מותרות. ובשלב השלישי הופכים הכסף והזהב לאלהים שהאדם סוגד להם.

הגמ' בברכות אומרת שמאז שחרב הבית יש מחיצה של ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים, שנאמר "ואתה קח לך מחבת ברזל ונתת אותו בינך ובין העיר". מפרש הרב קוק בעין-איה, שהמחבת היא סמל למותרות, שכן בה מטגנים בשר כדי להופכו למאכל משובח במקום לאוכלו מבושל או צלי.

אנשי כנסת הגדולה ביטלו את יצרא דעבודה-זרה אך לא את יצרא דעריות, שממנו מסתעפות הנהגות ואהבת הממון. לכן גם אם אין בדורנו עבודת עגל, אך עבודת "עגל הזהב" קיימת בכל דור, והיא הגורמת לשברון הלוחות, למשברים הרוחניים ולזניחת כל אידיאל.

קבלת שבת

שירת הלוחות שבדורנו

"בכל דור עבודת עגל הזהב תסבב שברון לוחות העדות". פתגם זה כתב הרב קוק זצ"ל לחודש תמוז. והדבר מעורר פליאה – אמנם ב"ז בתמוז נשתברו הלוחות, אבל מדוע "בכל דור"?

משה התרעם על בני גד וראובן על בקשתם להתנחל מעבר לירדן לפני אחיהם. חז"ל אמרו שלפיכך גלו תחילה מכל השבטים. "ומי גרם להם? על שהפרישו עצמם מן אחיהם בשל קניינם".

"ולתאוה יבקש נפרד" דרשו חז"ל על לוט, לפי שהיה בעל תאוה. ומי שהוא תאוה הוא אנוכי, ואינו מסוגל להתחבר עם הזולת, ולכן אמר לו אברהם "הפרד נא מעלי". "ויפרדו איש מעל אחיו". רות נכדתו, אשת החסד, תיקנה את החטא – "ורות דבקה בה". גם בני גד וראובן שחיבבו את הממון, הפרישו עצמם מאחיהם.

משה לא יצא נגדם על שדאגו לעושרם. היהדות איננה נגד עושר. היא מתנגדת רק לכך שהממון הופך להיות תכלית עצמית ולא אמצעי לדבר גדול יותר. ולכן אמר להם משה "עשו את העיקר – עיקר, ואת הטפל – טפל".

נגע זה של אהבת הממון חוזר על עצמו בכל הדורות. הכל יודעים שבת שני חרב בגלל שנאת חינו, אך מה גרם לאותה שנאה? תשובתם של חז"ל: "מפני שהיו אוהבים את הממון ושונאים איש את רעהו". אהבת הממון

עמ' 5

עמ' 8

שימוש בדמיון מודרך ככלי להעצמת יראת ה'

שמחה של "פעם בחיים" - כאב ראש לכל החיים?

משהו לנפש

כשמשתפים רפורמים...

ישנו גבול שהיה יציב במשך שנים רבות, ובעת האחרונה הוא הולך ונפרץ. קו סמוי אך ברור, שהבדיל בין ציבור שומרי התורה והמצוות ההולכים בדרך אמונת ישראל סבא – גם ה'ליברלים' ביותר מביניהם – לבין התנועה הקונסרבטיבית ובוודאי הרפורמית, וכיום הוא הולך ומתערער. תחילה מעניק ביטאון מסוים במה לדעות זרות ומרעילות בשם הפתיחות והליברליות, אחר כך תנועה ציבורית מסוימת מקיימת דיון פומבי בהשתתפותה של דמות רפורמית, שאותה אין היא מתביישת לכנות 'רב'. סדק רודף סדק, ויחד הם חוברים לפרצה של ממש ויוצרים הנחת עבודה מעוותת של שיתוף כל הכוחות וכל השקפות העולם בדיונים על דרכנו הפרטית והציבורית.

שעה זו היא שעת כושר עבורנו לשוב ולהיזכר באינטואיציה הציבורית הפשוטה אך העמוקה שהנחתה אותנו עד עתה שלא

ללכת בדרך זו, שסכנותיה אמנם אינן מידיות כסכנות אחרות שעמן אנו מתמודדים, אך הן עמוקות וחריפות מהן פי כמה וכמה.

לכאורה, מנהגנו תמוה. הרי אין אנו מסתגרים באוהלינו. אנו בוחרים ברצון, בשמחה ובאהבה לשתף פעולה ואף להחליף דעות עם אנשים שאין להם כל קשר לעולמה של תורה ולעולן של מצוות. אם כן, מדוע דווקא מאותן כתות האוחזות בחלק מאמיתת התורה, על כל פנים, ואף מקיימות חלק מן המצוות, אנו מתרחקים עד הקצה האחרון? אך התשובה פשוטה. מי שבחר למקם את עצמו במציאות המוכרעת אך ורק על פי שיקול דעת אנושי, מחקרים מדעיים ותובנות פילוסופיות פרי רוח האדם, הוא בר שיח עבורנו מאחר ואנו חולקים עמו על משותף – עולם החול. חכמה בגויים – תאמין, וכשם שמצאנו את חכמי ישראל מודים לדעתם של חכמי האומות בנושאים שונים, כך – להבדיל – נוכל אף אנו להרוויח מדו-שיח עם יהודים שאינם שומרים תורה ומצוות.

הרב יהושע שפירא ראש ישיבת רמת גן

שונה לגמרי הוא יחסנו אל הרפורמים, המבקשים להחליף את תורת משה ולחלל את קדושתה; להיכנס אל היכל ה', לטמאו ולעשות בו כבתוך שלהם. מעשה שהיה: חברי גרעין תורני אי-שם בארץ התבקשו להשתתף באירוע תרבותי שקיים ראש המועצה ואשר אליו הוזמן גם 'רב' רפורמי. מכיוון שברור היה להם שידחו את ההזמנה, ביקשו את עצתי כיצד לעשות זאת מבלי לפגוע במזמין הנכבד. יעצתי להם שישאלו את ראש המועצה האם הוא היה מוכן לשבת סביב שולחן אחד עם מתנגדיו הפוליטיים המרים ביותר. לאחר ששייב בחיוב, כמצופה, יוסיפו לשאול: האם היה ראש המועצה מוכן לשתף בדיון גם אדם שיציג את עצמו כראש המועצה. כאן מן הסתם תהיה התשובה שלילית. גם מי שישמח לשוחח בכנות ובישרות עם בעלי דעות שונות משלו, לא יוכל לאפשר דיון עם מי שקורא עליו תיגר בעצם מהותו.

”האם ראש המועצה היה מוכן לשבת עם אדם שיציג את עצמו כראש המועצה”

לא מפני החשש שמא יחשוב מישהו שהרפורמים צודקים בדבריהם אנו נמנעים מכל מגע עמם. בעיה מעין זו כמעט ואינה קיימת. אנו מתרחקים מן הרפורמים מפני שנוכחותם בקרבנו היא רעל. בני אדם נוטים לזלזל בכוחו של זרע קטן, גם כאשר הם מבחינים בו נופל לא הרחק מביתם. אולם מי שאזור מגוריו רווי צמחייה רעילה והרסנית, הנקלטת בקלות מפחידה ומקעקעת את יסודות הבתים, אינו מזלזל באף זרע, קטן ככל שיהיה. הרעל שבנתינת מקום של שווה בין שווים ל'רב' או 'רבה' הסבורים שתורת ה' היא נחלתם הפרטית – 'אזור והדבק' מצוות נבחרות ועיקרי אמונה על פי בקשתך – פועל אמנם לאט, מתחת לפני הקרקע, אך בבוא היום הוא עלול להתגלות כחץ נעוץ בלבנו ולעקור מקרבנו את יסוד אמונתנו באלוקיותה של תורה, שאת כללותיה ופרטותיה קיבלנו מסיני מפי הגבורה.

לקבלת שיחה שבועית בדוא"ל פנה ל:
hesderrg@neto.net.il

הלכה ממקורה

מענה לדברים שבקדושה בפסוקי דזמרה

כפי שראינו בגליונות קודמים, יש היתר לענות אמן באמצע פסוקי דזמרה (בעבר דיברנו על כך, בהפסקה בין 'ברוך שאמר' לתחילת פסוקי דזמרה). טעם הדבר מבואר בבית יוסף (נא. והמ"ב בס"ק ד) – שתוכנם של פסוקי דזמרה הוא שבח, וגם 'אמן' הוא שבח! ואם כך, אמנם אסור להפסיק כלל בפסוקי דזמרה, אך מותר לענות 'אמן' כי אין זו הפסקה!

נבאר כעת את פרטי הדינים. תחילה נראה את דבריו של המשנה ברורה (נא, ח), ואחר כך נפרטם:

ואפילו ברוך הוא וברוך שמו אסור לומר כיון שלא הזכרה בגמרא; אבל אמן מותר לענות על כל ברכה ששומע אפילו באמצע פסוק של פסוקי דזמרה אם הוא במקום דסליק ענינא; וכן כל ברכת הודאה מותר לברך כמו אשר יצר לאחר עשיית צרכיו וכיוצא בזה; וכן לענות מודים דרבנן וכן לענות ק"ש עם הצבור שצריך שיקרא עמהם פסוק ראשון קורא; ומכל שכן דמותר להפסיק לקדיש ולקדושה ולברכו.

עניית אמן על ברכה

מותר לענות אמן על כל ברכה, אם הוא במקום שנגמר העניין (מ"ב נא, ס"ק ח), כלומר, צריך להמתין לסוף פסוק או לסוף עניין, ולא לענות באמצע המשפט.

עניית אמן על קדיש

לפי פשוטת המשנה ברורה (שם) מותר להפסיק לכל עניית אמן, ואם כן עונים גם על כל אמן של קדיש (וכן דעת שו"ת שואל ונשאל ד, כו). אולם, יש פוסקים שכתבו שאין לענות על אמן של 'הא שלמא רבא', ושל 'עושה שלום' (שו"ת אגרות משה, או"ח ד, יד) ויש פוסקים שכתבו שעונים רק עד אמן של 'דאמירן בעלמא ואמרו אמן' (בן איש חי ריג, שו"ת דבר יהושע ב, ז; שו"ת יביע אומר א, ה; ו ד).

מן המקורות עד להלכה למעשה

למעשה, מי שעונה על כל 'אמן' במהלך פסוקי דזמרה – יש לו על מי לסמוך, אבל נראה שביחס ל'אמן' של הקדיש כדאי להסתפק בעניית אמן עד 'דאמירן בעלמא' (ואולי גם את ה'אמן' של 'תתקבל') כיוון שענייה מרובה של 'אמן' קוטעת את פסוקי דזמרה ולעתים משבשת את התפילה, וכפי שנראה להלן, אדם יכול להחליט שלא לענות גם כשמוותר לענות.

אמן של 'ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה'

בשו"ת אגרות משה (ד, יד) כתב שלא יענה אמן אחר "ויקרב משיחיה" כיוון שהרמב"ם בסדר התפילות כתב: "בעת שיאמר שליח ציבור יתגדל ויתקדש שמייה רבא כל העם עונין אמן; ובעת שהוא אומר תחלה ואמרו אמן כל העם עונין אמן יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמאי...". הרמב"ם לא הזכיר שעונים אמן אחר 'ויקרב משיחיה' (למרות שבנוסח שלו מופיע 'ויקרב משיחיה'). אמנם, יש כאלו שחלקו על קביעה זו. לדעתם, על פי האר"י ישנה חשיבות גדולה מאוד לאמן זה, ולכן לדעתם יש לענותו גם בפסוקי דזמרה (שו"ת דבר יהושע ב, ז).

אמירת קדיש

כתב בשו"ת לבושי מרדכי (א, קיב) שיתום העומר באמצע פסוקי דזמרה לא יפסיק לאמירת קדיש. אולם, באלף המגן (ד, ס"ק ח) ובשו"ת מהרש"ג (א, מח) התירו ליתום להפסיק, שזהו חיוב עבורו (בתוך י"א חודש), וזו מצווה עוברת (אמנם, אם יוכל להגיד קדיש אחר כך, לא יפסיק). סיבה נוספת להקל: כיוון שחייב בכבודם ומוראם של הוריו, הרי זה כשואל ומשיב מפני הכבוד והיראה (עיין בשו"ת מהרש"ג א, מג, ובשו"ת יביע אומר ז, י).

ברוך הוא וברוך שמו

המשנה ברורה פסק שלא יענה, כיוון שלא הזכר בגמרא. על דרך זו ניתן להסיק שלא יענה בקדיש "ברוך הוא" (לנוהגים לענות כך, וכן כתבו בשו"ת אגרות משה (ב, טז), ובשו"ת ציץ אליעזר (יא, ג).

מעשהיה

מחורבן לתקווה

הרב יקרת רוזן מנהל המכון "אור עציין" - ספרי איכות תורניים, איור: דניאל פונד

לפני שנים רבות, בעוד הרומאים צרים על ירושלים בנסיון להחריבה, יצא יוסף, שגר הרחק מירושלים, לחרוש את שדהו. לפתע נעצרה הפרה, הרימה ראשה וגעתה בקול. "יהודי! האם לא שמעת את קריאת פרתך?", הרעים לפתע קול. יוסף הסתובב וראה ערבי שעבר במקום. "פתח את הקשרים והתר את המחרשה! זה עתה הודיעה הפרה כי נחתם הגורל ובית המקדש נחרב. האם תוכל להמשיך לעבוד כשבית מקדשכם עולה בלהבות?".

יוסף נבהל מאד. האמנם נחרב בית המקדש? האין עוד סכוי להצלה? האם הכל אבוד? בעודו מהרהר ותוהה מה יעשה, הרימה הפרה שוב את קולה בגעייה רמה. "יהודי", קרא שוב הערבי, "יכול אתה לשוב לעבודתך. זה עתה נולד מושיעכם!". "ומה שמו?", שאל יוסף. "מנחם בן חזקיה שמו, והוא גר בכפר פלוני", נענה הערבי. יוסף ההמום רצה להוסיף ולשאול, אך הערבי הפלאי הסתובב ואץ לדרכו. יוסף נותר לבדו, כשגופו רועד ולבו מרטט מעוצמת הבשורות שנתגלו לו – הרעה והטובה כאחד.

תוך מספר ימים התפשטו השמועות הרעות: בית המקדש נחרב, ירושלים נהרסה ואחרוני המורדים נמלטו. כשנוכח יוסף באמיתות חלקם הראשון של דברי הערבי, הבין שגם החלק השני נכון, והחליט בליבו שלא בכדי זכה לגילוי מופלא שכזה. אין זאת אלא ששליחות יש בדבר – לעודד את רוח העם ולטפח את המושיע הנולד.

מכר יוסף את מחרשתו ופרתו, ונעשה מוכר חיתולים לתינוקות. הסתובב בערים ובכפרים ומכר מתוצרתו, עד שהגיע לאותו כפר פלוני. נשים רבות התגודדו סביב הרוכל וקנו ממנו חיתולים לבניהן. במרחק מה עמדה אישה אחת בעינים מבהולות בעלות מבט אומלל. היא הביטה ברוכל ובנשים שסביבו, אך לא קנתה דבר.

"בואי, בואי", דחקו בה חברותיה, "קני גם את חיתולים למנחם". "למנחם?", שאלה האשה בקול חלול, "ילד מקולל הוא זה. לא אקנה בשבילו דבר! היודעות אתן מתי נולד מנחם? בדיוק ברגע שנחרב מקדשנו, בשעה שנשרפה עירנו, בזמן שגלה מושו חיינו! האוכל לפנקו? האוכל לשמוח בבו שכזה?". "יכול תוכלי!", התערב לפתע הרוכל בשיחה. "מבטיח אני: מנחם זה, שנולד בזמן החורבן, הוא שיביא את הגאולה! קני לו חיתולים. טפחי אותו ותשמחי בו, ודעי שלא ילד רגיל הוא בנך! ממנו תצמח הישועה!..." השתכנעה האשה, קנתה מספר חיתולים והסתלקה.

כעבור זמן שב יוסף לאותו כפר, אך שוב לא ראה את אותה אם בין הקונות. לאחר שביקש,

הובאה אליו והנה עיניה אדומות ובנה איננו עימה. "אסון! אסון קרה לי!", סיפרה האשה בקול בוכים. "אמרת 'מושיעם של ישראל', 'שמחי בו וטפחי אותו' – אך הקדוש ברוך הוא רצה אחרת... רגע אחד אחרי שיצאת מן הכפר באה רוח סערה חזקה, והיא... היא חטפה מידי את התינוק, העיפה את מנחם הקטן, ומאז הוא איננו... לא! אינני צריכה חיתולים! אינני צריכה דבר!". האשה פרצה בבכי מר.

"מנחם נמצא במקום בטוח", אמר לה יוסף. "מנחם זוכה לטיפוח מיחד, שרק הוא זכאי לו. שוהה הוא במקום מסתרים עד בוא העת. עוד יבוא היום, תגיע השעה – ואז יתגלה ממקום מחבואו. אז יצא הוא ויעמוד על הר בית ה', יקום ויקרא אל כל העמים בשפה ברורה. עוד יגיע הזמן שידעו הכל כי בחורבן עצמו כבר ננעץ היסוד לגאולה. אז תמחי דמעתך ותצרפי אותה לדמעות הגיל של ישראל. אז תדעי שבנך, שנולד בתוככי העשן והאפר, הוא שימחה דמעה מעל כל פנים ויביא את האושר לעולם כולו..."

ועדיין מחכים אנו שיחזור. ואף על פי שיתמהמה, עם כל זה נחכה לו בכל יום שיבוא! (עפ"י איכה רבה א)

לתגובות והצעות לסיפורים:
yikhat1@smile.net.il

צוויג נשיג

שתי כנפיים

”רגע של חסד, שנוצר מאותה התערטלות מעודפי משקל של אגו מנופח”

ותשבחנו ותקרא בני-אדם לאהבתו. (ספר המצוות לרמב"ם).

מרחוק - יראת ה'

אם טיילתם פעם במדבר, והעברתם את המבט סביב, בוודאי גם לכם עברה המחשבה - 'אני כזה קטן'.

יש משהו משחרר בחוויה הזו. רגע של חסד, שנוצר מאותה התערטלות מעודפי משקל של אגומנופח. הטלטול הזה, הניעור, שמחזיר אותך לממדים הטבעיים, שבאמת כל כך מזעריים. הבזק של אמת מפלחת, מלא נוראות.

מהר מאוד החוויה תעלם, ואז תתיישב פעם נוספת בכורסת התדמית הרגילה, שכל כך עטופה בעצמה, ושבויה באשליות שליטה הזויות. אבל אם אתה מעז, ובעיקר - אם אתה רוצה להגיע לאיזון נפשי, תסכים לחזור לרגעים הללו, ואפילו ליזום אותם.

אם אתה לא נמצא בדיוק עכשיו במרחבים, ואינך משוטט באיזה טרק, אתה יכול לעשות זאת גם בביתך - כל שצריך הוא לעצום עיניים, ולדמיין לרגע (התרגיל על פי ספרו של הרב אקשטיין, "מבוא לתורת החסידות").

נסה לצייר בעיני רוחך את כדור הארץ, עם כמה שיותר פרטים. אנשים, מרחבים, מבנים. נסה למצוא את עצמך על המפה הזו. קטן, לא? ואם יש לך עוד קצת אומץ, נסה להמשיך את הקו הלאה, צייר סביבך כוכבי לכת נוספים, פנה לטיול בגלקסיה. ואם אתה באמת בעל תעוזה, צייר כעת את ממדיך המדויקים אל מול הנצח.

זהו רגע מלא נוראות. אם אתה לא פחדן, תסכים להתמלא ביראה. תסכים להרגיש את השפלות שלך אל מול הא-להים.

א-להים איננו דמון עם מזלג משולש, אבל הוא אדיר, ויש בו ממד נורא. הוא לא מוציא ברקים ברגע שאתה חוטא, אך הוא רואה את כל מעשיך, ויש לבחירות שלך תוצאות - לטוב ולמוטב.

בחינוך הילדים, מדגישים תמיד איך הגבולות מעניקים לילד בטחון. וגם כמבוגר, הידיעה שיש כללים ברורים למשחק החיים, וההכרה במגבלותך אל מול האי-סוף, יכולה להביא אותך לשלוות נפש, שאולי לא הכרת מעולם.

המצווה הרביעית היא הציווי שנצטוונו להאמין ביראתו יתעלה ובמוראו... את ה' אלוקיך תירא. (ספר המצוות לרמב"ם)

במאמר הראשון שפורסם לפני כחודש פתחנו בעיסוק במצוות התמידיות הקשורות למוח וללב, ויכולות להוסיף בעירה לעבודתנו את ה'. נעסוק הפעם בשתי מצוות נוספות, שקיום שתייהן גם יחד מעניק לנו את האיזון בנפש ואת האפשרות לעוף.

להתאהב - אהבת ה'

אתה מאוהב. אתה חושב עליה ביום ובלילה. אתה הוגה בה, ומדבר אודותיה כל הזמן. כשאתה קם בבוקר, כשאתה יוצא לעבודה, וכשאתה הולך לישון. היא כל הזמן איתך. זו כמעט אובססיה.

לא רק אתה אובססיבי. גם התרבות סביבנו עוסקת באהבה באופן כזה. בשירים ובסרטים, בתוכניות ובספרים. ואפילו בפרסומות, משווקים לנו מוצרים הנמכרים ב'סופר' בשם האהבה. ובשיווק, כידוע, מנגנים על הנקודות העדיניות בנפש. פורטים על אותם הנימים שיוליכו אותנו שבי אחר מי שחפץ בכך. והם צודקים - כולנו כמהים לאהבה.

שורשה של כמיהה זו הוא בנקודה עמוקה מאוד בנפש. הנפש שלנו היא חלק א-לוה, שנילקח ממקומו וכנס לגוף גשמי, בשביל לפעול כאן בעולם הזה. החלק הזה משתוקק כל הזמן לשוב למקורו, והגעגועים והכיסופים הללו מולידים ערגה אין-סופית לקרבה, לקשר, לדבקות.

מתוך כל אלו, נוצרת בנפש אהבה גדולה למקור חיותה - לא-להים. לפעמים זו אהבה הבערת כאש, ולפעמים היא זורמת כמים. לעתים היא גלויה לעין כול, ולפעמים אפילו אתה לא מודע לה. אבל ברגע שאתה מזכיר לעצמך את מציאותו של הא-ל, שבה האהבה ומתלקחת, ושבים הכיסופים - להיות קרובים. והקרבה הזו גורמת לעונג אין-סופי.

הסוד הנפלא הוא, שאפשר לעורר את האהבה לקדוש ברוך הוא, אפשר ללבות אותה. זה קורה כאשר אתה נותן את דעתך למציאותו, וכשאתה מתבונן בטוב שהוא עשה ועושה לך. זה יכול גם לקרות לך כאשר אתה מתפעל ממעשי ידיו - מפל סוער, פרח ססגוני, או בן אדם שיקר לך. זה יכול גם לקרות כאשר אתה עוסק בחכמתו יתברך, העוברת אלינו דרך התורה.

וכשאתה שוב מאוהב, אתה חושב עליו ביום ובלילה, אתה הוגה בו כל הזמן. כשאתה קם בבוקר, כשאתה הולך לעבודה, וכשאתה הולך לישון - כל הזמן הוא איתך שם. ואז אתה לא מתאפק, ומספר לכולם, וגם הם מתאהבים.

המצווה השלישית היא הציווי שנצטוונו על אהבתו יתעלה, והוא שנתבונן ונסתכל במצוותיו וציווייו ופעולותיו, כדי שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג... וכבר אמרו, שמצווה זו כוללת גם-כן, שנקרא את כל-בני האדם לעבודתו יתעלה ולאמונה בו, שכן אם אתה אוהב את מי שהוא, תהללנו

מייסודה של **הסתדרות הפועל המזרחי בא"י**. יוצא לאור ע"י **מכון "צומת"**.

"שבת בשבת" באינטרנט: zomet.org.il, למנוי באנגלית בדוא"ל נא לפנות ל: dan@zomet.org

עריכה: **מכון "צומת"** אלון שבות, גוש עציון 90433, טל' 02-9931442, פקס' 02-9931889

www.zomet.org.il הוצאת העלון ניתמכת ע"י משרד החינוך והתרבות zomet@netvision.net.il

להפצה ולמודעות מסחריות: גל אורן BSD

הבונים 11 רמת גן 51462, טל' 03-6133555, פקס' 03-6133699, דוא"ל dotan@go-bsd.co.il, הפצה: מקור ראשון 052-6070999 יוטי

אישי ישראל

איש על העדה

גם לעיר ניו-יורק היה רב ראשי, אבל קראו לזה "הרב הכולל". במחצית השנייה של המאה הי"ט היו מעט יהודים בניו-יורק. מדובר קודם ל"בום" הגדול של סוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20. החילון היה גדול, ורבים עסקו לפרנסתם גם בעיצומה של השבת. בשנת תר"ך (1860) מונה הרב הראשון בקהילת "בית המדרש הגדול". היה זה הרב אברהם יוסף אש, אולם הוא מעולם לא הוסמך לרבנות, וטענו כלפיו שפעם הוא סוחר ופעם רב. עוד קודם שנפטר התעניינה הקהילה,

ויחד איתה עוד כ-15 קהילות בניו-יורק, בהבאת רב ראשי מאירופה, ואחד המועמדים היה המלבי"ם. רבני אירופה (ר' יצחק אלחנן, בעל "בית הלוי" ועוד) המליצו על בנו של ר' יצחק אלחנן, הרב צבי הירש רבינוביץ. כנראה בעיני אנשי ניו-יורק לא מצא חן שהאב נושא את שם המשפחה ספקטור, והבן קורא לעצמו רבינוביץ, ועל כן העדיפו את הרב יעקב יוסף, שלמד בולוז'ין אצל הנצי"ב, וכן היה תלמידו של ר' ישראל מסלנט (ואף פתח את ישיבת המוסר הראשונה בקובנא), שימש כרבה

של העיירה זאגר-חדש, ונודע בחריפותו (עד שכוונה בשם "ר' יעקב חריף", אבל לא זה היה שם משפחתו, אלא "יוסף") וגם כדרשן.

הקהילה אף הסכימה לסייע לרב יעקב יוסף לפרוע את חובותיו בוילנא (שנבעו מסיועו לשכבות עניות ומהוצאת ספר דרשותיו "לבית יעקב"), וכך הגיע לניו-יורק בשנת תרמ"ח (1888). אולם כאן נתקיים בו המאמר "רצוי לרוב אחיו" בלבד. היו שהתנגדו לסדרים החדשים שניסה להנהיג בענייני שחיטה. אחרים טענו שאין הוא מדבר בשפה צחה וברורה לפני הציבור ("דרשן" אמרנו, אבל לא דובר אנגלית). היו רבנים שאיבדו את משרותיהם כיון שמשכורותיהם שולמו ע"י הקצבים, שמעת מינויו של "רב כולל" הפנו את הכספים למימון מיישרה זו ופעולות "אגודת הקהילות" שקמה בינתיים. ההתנגדות לרב יעקב יוסף היתה כה עזה, עד שאמר לאחד מידידיו שחזר לאירופה: "מקנא אני בך כי תשוב לעירך ולא רצך, ואנכי כאשר אבדתי אבדתי פה. ה' יודע את האמת מה הביא אותי לכאן ומה רציתי לפעול כאן". לבסוף אף נטלו ממנו את משכורתו והחליפו את דירתו בדירה קטנה יותר, והוא נאלץ לחיות מתמיכתם של חבריו ומעריציו. "עסקני ניו יורק ופטרוניה עשו אותו לחרס הנשבר", תיאר הסופר צבי הירש

מסליאנסקי לאחר שביקר אצלו.

מתנגדיו טענו שהפעם היחידה שבה הצליח לעורר את הציבור בדרשתו היתה כשנעמד בשנתו האחרונה לשאת את דרשת שבת שובה, וכשרצה להתחיל בדברי הרמב"ם שכתב אותם. ואז פרץ בבכי, ואמר: רבותי, אני שכל התורה היתה שגורה על פי, ועכשיו אינני זוכר את הרמב"ם. אין זאת אלא משום שיש עת שעוזבים את העולם, ועוברים לעולם שכולו אמת. הוא נפטר בכ"ד בתמוז תרס"ב (1902). כשהוא בסך הכל בן 61. קהילות ניו-יורק ניסו לכפר על מה שעוללו לו בשנותיו האחרונות, ועשרות אלפים השתתפו בלווייתו.

למרות מתנגדיו הוא הצליח ב-14 שנות כהונתו לבסס את חיי התורה בעיר שאלוהיה באותם ימים היו הפרנסה, הביזנס והעבודה. הישיבה היחידה בכל אמריקה, ישיבת "עץ חיים" הוקמה על ידו. לזכרו הוקמה בניו-יורק "ישיבת רבנו יעקב יוסף" (RJJ).

"ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רעה" (כז,ז). למה לא פשוט יותר: 'כצאן בלי רועה'?

אלא שזאת ידע משה, שתמיד ימצאו אנשים שיסכימו להיות פרנסים, אבל אלה לא יתכוונו לטובת הציבור, אלא לטובת עצמם ופרנסתם. ביקש אפוא משה מהקב"ה שלא תהיה עדת ישראל "כצאן אשר אין להם רועה", שהרועה הוא שלהם ופועל אך ורק לטובתם, כי בדרך כלל רועה של צאן מתכוון לטובת עצמו.

מהדרשה הראשונה של ר' יעקב יוסף בהתמנות בוילנא כמו"צ

לקט משנים קודמות

"נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף" (לא,ב). אילו היתה מלחמת מדין אחר מות משה, היו אומרים שכל ימיו לא נלחמו במדיינים, מפני שחותנו יתרו היה מדייני. לכן ציווה הקב"ה, שיילחם בהם קודם פטירתו. (משך חכמה)

"ולא נפקד ממנו איש. ונקרב את קרבן ה'" (לא, מט-נ). פקודי החיל יכלו להתחייב שהם אישית השגיחו על חייליהם, ואף חייל לא נפקד וחסא בסתר. על כך הביאו קרבן לכפרה, שכן למפרע התגלה שביכולתם היה למנוע גם את חטא פעור. (משך חכמה)

רפואה והלכה

חתימת החולה

"כל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי" (קידושין, ג, ד) [ההסכם שעשה משה רבנו עם שבטי גד וראובן הינו הבסיס לדיני התנאים וההסכמים ע"פ התורה].

לפני שחולה עובר טיפול רפואי משמעותי, כגון ניתוח, הרדמה, פעולה פולשנית וכיו"ב, הוא אפוטרופסון נדרש לחתום – **הסכמה מדעת**. העיקרון עליו מושתת נוהל זה הוא האוטונומיה של האדם על גופו וזכות הבחירה. ערך זה אינו לפי ההלכה, שכן האדם אינו הבעלים על גופו [הרב זווין, לאור ההלכה – "משפט שיילוק"] או שלפחות אינו בעלים יחידי [הגר"ש ישראל] – חובה על הרופא לרפא ועל החולה להתרפא ואין מקום לשיקול דעת אנושי עצמאי. אלא שיש סיבות אחרות לצורך בהסכמה שהן מוצדקות מבחינה הלכתית, כגון הגנה על החולה משיקול דעת בלתי אחראי או בלתי מבוקר.

לפיכך, במקרים בהם החולה מסרב לחתום למרות שברור שזהו הטיפול הנדרש להצלתו, אין לשמוע לו. ובמקרים גבוליים, או שר"ל הייסורים קשים וספק אם הטיפול יצליח – יש להיוועץ ברב פוסק. חתימה על טופס הסכמה **אינה פיקוח נפש** ולכן אין היתר לחתום בשבת. חוק זכויות החולה מאפשר שלא לחתום בשבת, ולהסתפק בהסכמה בע"פ שתתועד בכתובים במוצ"ש. ואם אין לחולה ברירה, כי לא מוכנים לטיפול בו להצלתו ללא חתימתו – יעשה זאת בשינוי. כיוצא בדבר, אין לכתוב בשבת מכתב שחרור כי ניתן לעשות זאת במוצ"ש. אולם ניהול מעקב רפואי סביב החולה, הכולל רישום של פרמטרים רפואיים רלוונטיים וכן תרופות, הינו מרכיב שבלעדיו עלול החולה להסתכן ולכן מותר בשבת, אלא שגם כאן, עדיף לעשות זאת באופן שאין בו איסורי דאורייתא, כגון הקלדה במחשב וכתיבה בדרך של שינוי.

בגובה העיניים

חתונת הכסף

ביקרתי לא מזמן אצל ידיד חרדי ששניים מילדיו התארסו תוך זמן קצר. הוא שיתף אותי בהלצה ידועה אך לא הצליח להסתיר את הצער בקולו: מה הכוונה שכשזוג מתארס האבות מסכמים ביניהם ש'בכל ההוצאות יעשו חצי-חצי'? הכוונה היא, כך אמר לי בכאב (וכמעט וחשבתי שהוא מדבר על עצמו), ש'אני אאסוף כסף בחצי הזה של הרחוב, ואתה תאסוף בחצי השני...!'

אם יצא לכם לאחרונה לבקר בחתונה ובליבכם חלפה הרגשה שבטעות נקלעתם לתוך איזו סידרת טלוויזיה נוצצת, ייתכן שהשורות הבאות ידברו אליכם. נאמר את זה במשפט אחד – אין ספק שחתונה והקמת בית מישאל היא אירוע יוצא מן הכלל, השאלה היא האם היא גם צריכה לשובור כל כלל?

"מתחתנים פעם בחיים..."

אמנם בעידן המודרני, לצערנו, האמירה הזו לא תמיד נכונה, אך עדיין משמשת כלי שכנוע רב-עוצמה בידיהם של בעלי חנויות ואולמות כדי לפתוח את הלב ובעיקר את הארנק שלנו, ולשאוב משם עוד חופן של מזומנים. גן אירועים מדהים, קייטרינג ברמה שלא הכרתם, צוות צילום רב פעלולים, עיצובי פרחים, בלוזים ושלל אטרקציות שלא יישָׁכְחו הרבה זמן, וכמעט והתבלבלת לחשוב שהגעלת בטעות לחתונה של וויליאם וקייט מקיימברידג', ולא של מאיר ודפנה מנס ציונה. אמנם, כשבוחנים את ההיגיון הצרוף שמאחורי סיסמת הפלאים שבכותרת, מתגלה שהיא עובדת באותה מידה בדיוק בכיוון ההפוך. מתחתנים רק פעם בחיים. נקודה. ערב אחד. האם יש הצדקה לכלות חסכוניות של שנים על כמה שעות של תענוג?

"אוי, קיבלנו הזמנה לחתונה"

ויש גם צד שני לסיפור. כשהחתונה יוקרתית עד אימה, ישנו הסכם בלתי כתוב המטיל על האורחים המזומנים חובת שותפות במימון האירוע. אומנם לא התייעצו איתם כשהזמינו את הקייטרינג היוקרתי בעיר ואת הצלם הנחשב במדינה, אך הם אנוסים לקחת חלק בכיסוי הוצאות הערב. אם אינך רוצה שתנוקע לדיראון עולם כקמץן עלוב וכנצלן כפוי טובה, עליך להביא צ'ק עם כך וכך מאות שקלים שיכסו את המנה שלך, של אשתך פלוס טיפ שיישאר לזוג הצעיר.

ומה תעשה כשהזמנה כזו נוחתת עליך פעם בשבוע? האם יש לך אלפיים ש"ח מיותרים בחודש למימון משתאות הפאר? וכך, למרבה האבסורד, במקום לצפות שירבו שמחות בישראל, יהודי נגש בחיל ורעדה לחיבת הדואר מחשש למצוא בה זימון למילואים, או גרוע מזה – הזמנה לעוד חתונה...

”ערב קדוש של

הקמת בית יהודי

הופך להפקת ענק גרנדיזיית שהקשר

בינה לשמחה יהודית טעון בירור”

שמחה שפיה

ניסיונות של רבנים וראשי ישיבות לקבוע תקן מקסימאלי להפקת חתונה התנפצו עד כה על סלעי הנורמות של הציבור. גם מי שחפץ לחגוג את השמחה שלו בצורה יותר שפויה ומתאימה ליכולתו הכלכלית, מתקשה לעשות זאת בגלל הלחץ החברתי, ופשוט לא נעים לך להיות שונה מאחרים (שגם להם לא נעים להיות שונים מאחרים, וכן הלאה). ושוב ושוב אנחנו מגלים שעוד ערב קדוש של הקמת בית יהודי הופך להפקת ענק גרנדיזיית שהקשר בינה לבין שמחה יהודית אמיתית טעון בירור.

כמובן שזה לא נעצר בחתונות. בלי שהרגשנו כל ברית נראית כמו בר מצווה, כל בר מצווה כמו חתונה, וכל חתונה כמו חגיגות השישים שנה למדינה. ולא אמרנו מילה על קייטנות יוקרתיות ושופעות אטרקציות ומסיבות סיום היסודי או התיכון. ואתה רואה את כל זה ותוהה מתי יקום הילד הקטן ויקרא בקול: 'חבר'ה, לא נסחפנו קצת?!'

והשאלות הנוקבות צריכות להישאל: האם השמחה וההנאה מהאירוע תלויה בכמות הכסף שנשפך לשם הפקתו, או שאולי היא נעוצה בעיקר בדברים אחרים (וההוצאות המיותרות עלולות דווקא להעיב עליהם)? איך אפשר לחנך ילדים לערכים של פנימיות, הסתפקות במה שיש וחיים בצניעות, כשפתאום בערב אחד שוברים את כל הכללים? האם זה הגיוני שזוג סטודנטים ששקועים עד צוואר בלימודים, ואין להם כמעט ממה לחיות, שמבלים שלוש שעות ביום בטרמפים כי אין להם יכולת להחזיק רכב משלהם, יוציאו בערב אחד סכומים שהיו מאפשרים להם לשדרג את המגורים שלהם, להחזיק רכב ולממן את הוצאות הקיום שלהם בשנתיים הקרובות? ושאלה קטנה לַבְנֹת שבינינו – האם ההבדל בין שמלת כלה יפה מאוד לבין שמלה מ-ה-מ-מ-ת כמו שהציעו לך בסלון הכלות, מצדיק הוצאה של עוד 7,000 ש"ח? ולסיום – האם האירוע הגדול בחיים חייב גם להיות היקר בחיים, או שיש דרכים להפיק ערב מדהים עם עוצמות אדירות של שמחה בלי לקחת משכנתא ולהיכנס לחובות?

לתגובות והארות:
yoni@makshivim.org.il

קצר ולשולחן

המעשה הנכון בזמן הלא נכון

תזמון, זה מה שתמיד היה חסר לראובן. הוא רצה להציל את יוסף ולהשיבו אל אביו, אבל הגיע אחרי שיוסף כבר נמכר לישמעאלים. הוא הציע לרדת עם בנימין למצרים ויעקב לא הסכים, אולם כשיהודה הציע זאת יעקב הסכים. מדוע? פרשנות אחת היא, מפני שראובן הציע זאת מוקדם מדי, כשהיה עוד אוכל בבית, ויהודה הציע כשהיה רעב. ייתכן שאפילו למעשה בלהה, שמטרתו הייתה למלא את מקום אביו, היה שורש חיובי, אך הוא נעשה מוקדם

לע"נ אבי מורי, הרב אורי דסברג הכ"מ

מדי. אפילו אביו אמר עליו "פחז כמים". כפי הנראה, גם צאצאי ראובן וגד היו השבטים שהקדימו את כולם, והיו הראשונים שגלו בימי אשור.

מסתבר שגם לצאצאיו של ראובן הייתה אותה טעות: הם ביקשו את עבר הירדן המזרחי מוקדם מדי, לפני שעם ישראל כבש את עבר הירדן המערבי. אולם, משה ידע לנצל תכונה זו לחיוב: מי שיודע "לקפוץ בראש", יוכל להיות חלוץ מעולה במלחמה.

שיח ושיג תגובות קוראים

ה"מודעא למודעה" שפרסם הרב רוזן כתגובה לפרסום על היתר ביגמיה - איננה מספקת. המערכת לא יכולה להתנער מאחריותה ולהטיל את האשמה על חברת הפרסום.

הרב יצחק צבי בילט, ניו-יורק

תגובת המערכת: קיבלנו הערות נוספות ברוח זו, ואנו מקבלים תוכחה באהבה ומודים למעירים. נשתדל לפעול לבל יישנו תקלות כאלו.

אילו היה פינחס מחליט "לסבול את טעותו של האחר, לסבול ולהניח לו" כפי שכתבה תרזה פרנקל במדורה זוית נשית, ספק אם היתה המגיפה נעצרת. את מידת הסובלנות נשאיר לדיונים תיאורטיים. כנגד מעשי רשע נדרשת מחאה מעשית.

כמובן שמחאה כנגד מנהיגים פוליטיים תהיה דמוקרטית - כשם שבענייני חינוך המחאה הנכונה היא בכלים חינוכיים.

שלומי כהן, ירושלים

לרב עמיחי גורדין - הסמל שהפר את הפקידה לירות על המסתננים לא היה "פושע", למרות שהוא טעה בשיקול דעתו. העובדה שהוא לא ביצע את הפקודות עם "ראש בקיר" היא ברכה גם אם תוצאותיה היו הרות אסון. לעומת זאת מעשן הסיגריה הראשונה היה סתם נהנתן שהתיר לעצמו לעשות מעשה שלילי.

דוד זילברמן, חיפה

נקודת מבט

בעד מדינת לאום 'לא-דמוקרטית'

"נחנו נעבור חלוצים" (לב,לב)

הלזאת יקרא דמוקרטיה?

הגענו לרגע אמתי! יצאו המרצע והחתול מן השק; הדילמה איננה מדינה 'יהודית' או דמוקרטיה' אלא 'מדינה לאומית' או דמוקרטיה'. זה המאבק האמיתי, ואם הברירה היא בין 'מדינת הלאום' לבין 'דמוקרטיה', לפי פרשנותם של השמאל הקיצוני וחלק מהמשפטנים, **אני בעד 'לאומית' לא-דמוקרטיה. בפה מלא!**

כלפי מה הדברים אמורים? כלפי התפרצות דורסנית ובוגדנית של השמאל הישראלי (והתקשורת, כמובן) אל מול שורת חוקים המכונים 'לאומיים'. גם אם ניתן להתווכח פה ושם על יעילותם, או על ה'שכל שמאחורי חקיקתם', עדין שמי הדמוקרטיה לא נפל. אבל מה לעשות? השמאל הישראלי עצבני וטוטאליטרי בדעותיו. מי שמעז להניח על השולחן הציבורי הצעה שאיננה עולה בקנה אחד עם דתם ופרשנותם הוא אוטומטית 'סכנה לדמוקרטיה'.

'חוק החרם', האוסר על קריאה להחרמה כלכלית, פוליטית או אקדמית של מדינת ישראל הוא "סכנה לדמוקרטיה"; החוק להגבלת מימון פוליטי מארגונים זרים (קרי: האיחוד האירופי ו'הקרן החדשה') "פוגע באופיית הדמוקרטיה"; 'חוק הנאמנות' הדרוש הצהרת אמונים של האזרח למדינתו הוא "יום שחור לדמוקרטיה"; 'חוק השירות הלאומי', המחייב כל אזרח לתרום שנתיים-שלוש לשירות צבאי או אזרחי הוא "הרס הדמוקרטיה"; הצעה בכנסת לועדה שתחקור את שיתוף הפעולה בין ארגוני השמאל לחמאס ולפלשתינים הוא "מות הדמוקרטיה בישראל".

ארגוע: חרם צרכנים כשר

אודה שגם אני סברתי שאולי יש בו ב'חוק החרם' שהתקבל לאחרונה בכנסת נימה טוטאליטרית המתנגשת בחופש הביטוי ובזכות לחשוב שלא כמוני. תהיתי כמו כולם האם גם חרם צרכנים על קוטג' ייאסר? האם פרסום תחנות דלק מחללות שבת ייאסר (ואני מקוה שאינני מסתכן בהפנייתכם לאתר מומלץ העוסק בכך: השבת הציבורית - shabbat-z.org.il)? האם קריאה לאי-השכרת דירות לנכרים אסורה בחוק זה? ומה עם פרסום עסקים הפוגעים בזכויות העובדים?

כאמור, תחילה נרתעת; תסימת פיות וגם חרב פיפיות! עד שראיתי את נוסח החוק, ושמו בלבד דיו להפיג כל חשש: 'חוק למניעת פגיעה במדינת ישראל באמצעות חרם'. ותוכנו (בדילוגין): "המפרסם בידעין קריאה פומבית להטלת חרם על מדינת ישראל בנסיבות שיש אפשרות סבירה שהקריאה תביא להטלת חרם... הימנעות במתכוון מקשר כלכלי, תרבותי או אקדמי עם אדם או גורם אחר או איזור הנמצא בשליטתה, שיש בה כדי לפגוע בו פגיעה כלכלית, תרבותית או אקדמית".

האורגניזמוס

הלאומי חזק גם כנגד נגע משפטי צפוי של

ביטול 'חוק החרם' ע"י בג"ץ

ובכן, כל מה שנאסר הוא רק פגיעה במדינת ישראל ובמדיניותה. לא תיאסר החרמת דתיים, מפעלי 'שטראוס' ו'תנובה', ערבים, חילוניים או מצנלי עובדים. קשירת כל אלו לחוק החרם זו דמגוגיה שקרית, ובזו לתקשורת שיצרה (נחשו למה?) מצג כאילו 'כח החרם' בכללותו הוצא אל מחוץ לחוק, כולל חרם צרכנים או חרם חברתי.

החוק הוא לאומי וכלול בזכות ההגנה העצמית השמורה גם למדינה, ולא רק ל... כבוד האדם וחירותו. המצווחין כנגד 'חוק החרם' דוגלים ב'זכויות הפרט', ומה עם חירותה של המדינה וזכותה להילחם בבוגדניה ובמשפטי פעולה עם אויביה? ומה בסך הכל הסנקציות בחוק זה? אפשרות לשלילת זכות לתקצוב ממשלתי, לזיכוי מס הכנסה, להשתתפות במכרזים וכד'.

פתיון למבחן לבג"צ

מבחינה פרקטית קשה להאמין שהחוק, אם ישאר על כנו, יופעל בהרחבה. אולי בשוליים. אך לגודל 'השמחה' החוק ניצב על שולחן הנאשמים בבג"ץ והתקשורת התגיסה ליצירת אוירה כאילו התוצאה ידועה מראש: הבג"צ יגן על הדמוקרטיה! או-אז החוק ישיג לטעמי את מטרתו העיקרית שהיא חידוד נקודת החיכוך בין 'דת זכויות הפרט', המכונה בפי השמאל דמוקרטיה, לבין מושג הלאומיות (ולאו דוקא היהודית). סו"ס נדע מי לנו ומי לצרינו? לפיכך לבי לוחש כי בהתלבטות: אולי מוטב שבג"צ יבטל חוק זה ויחשוף את צבע עורו האנטי-לאומי. אבן נוספת תיפול מכתרו וטוב שכן. שונאינו ומנדינו יחגגו לזמן קצר את 'צחון הדמוקרטיה על הפאשיזם', אך האורגניזמוס הלאומי חזק גם כנגד נגע משפטי צפוי זה. טבעו הבריא של העם ידיר בסופו של דבר את בית המשפט מלעסוק בתחום הפוליטי-לאומי.

כח החרם

החרם כנשק חברתי או דתי מצוי בתנ"ך. המוכר מכולם הוא החרמת שבט 'איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה' (שופטים כא,א) בעקבות 'פילגש בגבעה'. הרמב"ן (סוף פרשת בחוקותי, עה"פ כ"ל חרם אשר יחרם מן האדם") מאריך ב'כח החרם' ככלי אכיפה ביד מלך או שופט בישראל.

גם בפרשתנו מתנחלי שבט ראובן וגד היו קרובים לדעתי להחרמה מצד העם כולו. למזלם-למזלנו משה ויתר על 'כח החרם' לטובת תהליך גישור, שהצמיח הפתעה; המועמדים להחרמה הפכו להיות חלוצים ומובילים...

(נכתב במוצ"ש פינחס)

מבצע "חודי לרגל הפעת כרך ל"א של תחומין

סט תחומין (31 כרכים) 1750 ש"ח) רק 1070 ש"ח

תקליטור תחומין (350 ש"ח) רק 160 ש"ח

לרוכשי סט תחומין - 90 ש"ח בלבד!

www.zomet.org.il 02-993-2111

